

פרק 36

תקשורת המונים במשטר דמוקרטי

כפי שראינו בפרקים הקודמים, חירות הביטוי היא חירות מרכזית, ויש אף שהיא מוגדרת כ"זכות עילאית". חירות הביטוי מאפשרת את גילוי האמת, מסייעת לשמירה על היציבות החברתית ותורמת למימוש של העקרונות הדמוקרטיים והתפיסה העומדת בבסיס הרעיון הדמוקרטי¹. תקשורת ההמונים היא כלי מרכזי המאפשר את מימושה של חירות הביטוי במדינות הדמוקרטיות. בפרק זה נלמד מהי תקשורת המונים, כיצד היא פועלת במדינות דמוקרטיות, כיצד תופשים העוסקים בה את תפקידם, מהם תפקידיה בזמני שגרה ובזמנים בהם מתנהלת מערכת בחירות, מהם מקורות עוצמתה וחולשתה, מה מידת חשיבותה לעצם קיומו של המשטר הדמוקרטי ומדוע, למרות תרומתה לדמוקרטיה, נחוץ להטיל עליה מגבלות מסוימות.

1. מהי תקשורת המונים?

המושג "תקשורת המונים" (להלן "תקשורת") מתייחס לדרכים העיקריות שבהן רובו המכריע של הציבור משיג מידע במדינה מודרנית. מידע זה מועבר דרך מספר מצומצם של ערוצי תקשורת: התקשורת הכתובה- עיתונות הדפוס; והתקשורת האלקטרונית- רדיו, טלוויזיה ואינטרנט. אמצעי תקשורת אלה יוצרים קשר חד כווני עם הקהל הרחב, באופן גלוי ובזמן קצר יחסית. לתקשורת ההמונים כמה מאפיינים עיקריים:

☞ **קהל יעד רחב:** קהל היעד של תקשורת ההמונים הוא הציבור הרחב. כדי שהמסרים המועברים על ידי התקשורת יגיעו לקהל הרחב, התקשורת משתמשת באמצעים שהם נגישים לרוב המכריע של הציבור (ראה להלן).

☞ **הפצת מסרים באופן פומבי:** המסרים המועברים על ידי התקשורת הם גלויים וחשופים לכל.

☞ **הפצת מסרים במהירות:** המסרים מופצים במהירות רבה. לעיתים המידע זורם מיד עם התרחשותו. כך קורה למשל בזמן העברת שידורים חיים ברדיו או בטלוויזיה.

☞ **התקשורת פועלת באופן חד כווני:** צרכני התקשורת אינם יכולים להגיב על המסרים המועברים באמצעי התקשורת באופן מיידי. כמו כן, לא קיים איזון בין המסרים המופצים על ידי התקשורת לבין הקהל המעוניין להגיב על מסרים אלה. שכן, פרסום תגובת הציבור למסרים שהועברו על ידי התקשורת תלויה בנכונותה של התקשורת לפרסם תגובות אלה².

2. דרכי הפעולה העיקריות של התקשורת

התקשורת משתמשת בכמה דרכי פעולה עיקריות:

☞ **סיקור:** התקשורת מעבירה דיווחים חדשותיים בתחומים שונים העומדים על הפרק: כלכלה, ביטחון, חברה ועוד. לעיתים קרובות הסיקור מלווה בדברי פרשנות.

¹ להרחבה על נושא זה ראה הפרק "הזכות לחירות הביטוי".

² אמנם, ישנם דרכים שבעזרתם הציבור יכול להגיב על המסרים המועברים באמצעות התקשורת, למשל במדורים המביאים את תגובות הקוראים בעיתונות הכתובה או ב"טוקבקים" באינטרנט, אך תגובות אלה אינן זוכות להבלטה השווה למסרים המועברים על ידי התקשורת עצמה.

ביקורת: התקשורת מפנה את תשומת ליבו של הציבור הרחב למחדלים שנחשפו. במידה ומתפתחת דעת קהל המנסה להפעיל לחץ על השלטון בעקבות החשיפה, באמצעות פעולות מחאה שונות (כמו הפגנות), התקשורת מסקרת את פעולות המחאה ובכך מעצימה את השפעתן.

מתן במה לדין ציבורי: התקשורת נותנת במה לדין ציבורי ולהבעת עמדות שונות בסוגיות העומדות על הפרק. התקשורת נותנת במה לפוליטיקאים, כמו גם לאזרחים מן השורה, המעוניינים לבטא את עמדתם בעד ונגד מהלכי השלטון. תפקיד זה הופך להיות משמעותי במיוחד בזמני בחירות.³

3. מקורות המידע של התקשורת

לצורך תפקודה התקין נדרשת התקשורת לאסוף מידע. מקורו של המידע שנאסף על ידי העיתונאים במספר גורמים:

מידע שמקורו בציבור: הציבור מעביר לאמצעי התקשורת מידע על אירועים והתרחשויות. חלק מאמצעי התקשורת מעודדים את הציבור למסור מידע המצוי בידיו באמצעות תגמול כספי.

העשרה

מקור המידע המצוי בידי הציבור: המידע המועבר לתקשורת נאסף על ידי אזרחים שהיו עדים מקריים להתרחשות מסוימת, או על ידי אזרחים שהם בעלי נגישות למידע פנימי הקיים בגופים שונים.

מניעי הציבור: העברת מידע מסוג זה נובעת ממניעים שונים ובהם: שאיפה להפנות את תשומת הלב התקשורתית לפעילות כלשהי (למשל: ארגון הפגנות), שאיפה להביא לידיעת צרכני התקשורת לעניין שהוא בעל חשיבות ציבורית (למשל: קיומו של זיהום סביבתי באזור מגורים), שאיפה להשפיע על מהלכי השלטון (למשל: לחייב את השלטון למלא את מחויבויותיו החוקיות), שאיפה לחשוף מעשי שחיתות במקום העבודה ועוד.

מידע ממקורות רשמיים ופרטיים: גופים שלטוניים ופרטיים שונים מעבירים לתקשורת מידע שהם מעוניינים בפרסומו, ולצורך כך אף מקיימים מערך קבוע ורשמי של דוברות. המסרים מועברים בכתב, בסרטים, בנאומים, במסיבות עיתונאים ובראיונות.

הדלפות פוליטיות: לעיתים מגיע לתקשורת ידיעות ממקורות פוליטיים שונים המעוניינים להפיץ, ידיעות שונות ללא אזכור שמם, כדי לקדם מניעים פוליטיים שונים. הדלפות אלה נועדו לקדם מטרות שונות:

- ✓ הדלפות שנועדו לבחון את תגובת הציבור והמערכת הפוליטית: חלק מההדלפות נועדו לבחון את תגובת הציבור והמערכת הפוליטית לקווי מדיניות שבהם שואף השלטון לנקוט. לעיתים הדלפות אלה נועדו להרגיל את הציבור ואת המערכת הפוליטית למדיניות חדשה שאותה שואפים מקבלי החלטות לקדם. מקורן של הדלפות אלה בגורמים בשלטון עצמו.
- ✓ הדלפות שנועדו להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות: לעיתים מודלף לתקשורת מידע בדבר החלטות שהתקבלו או החלטות העומדות להתקבל. מטרתן של הדלפות אלה היא

³ להרחבה על נושא זה ראה תת הפרק "תפקיד התקשורת בזמני בחירות" שבפרק זה.

להשפיע, באמצעות לחץ ציבורי, על תהליך קבלת ההחלטות, או להביא לביטול ההחלטות שהתקבלו. מקורן של הדלפות אלה, בדרך כלל, בפוליטיקאי הנמצא בעמדת מיעוט בקרב מקבלי ההחלטות.

✓ **הדלפות שנועדו לקדם אינטרסים פוליטיים אישיים:** לעיתים מדליפים פוליטיקאים שונים מידע העשוי להציגם באור חיובי בעיני הציבור, או מידע שיש בו כדי להציג פוליטיקאים אחרים, שעמם הם נאבקים, באור שלילי.

4. תפיסת העיתונאים את תפקידם

אחד מהגורמים המשפיעים על פעילותם של העיתונאים הוא הדרך בה הם תופשים את תפקידם. בהקשר זה ניתן למצוא שתי סוגיות עקרוניות שבהן נחלקים העיתונאים בינם לבין עצמם:

4 (א) עיתונות מדווחת או עיתונות מעורבת

הפעילות התקשורתית אינה יכולה להתבצע על ידי העיתונאים העוסקים בה באובייקטיביות מלאה. לעיתים עמדתו של העיתונאי מובאת על ידו בגלוי ולעיתים עמדתו מתגלה, באופן משתמע, מתוך הנושאים אותם הוא בוחר לסקר, מתוך המילים בהם הוא בוחר להשתמש, מתוך השאלות שהוא מפנה למרואיינים ומתוך השאלות שאותן הוא נמנע מלשאל. עובדה זו מביאה, לעיתים קרובות, לביקורת כלפי העיתונאים⁴. כתוצאה מכך התפתחו, בקרב העיתונאים, שתי גישות שונות ביחס לתפקידה של התקשורת:

☞ **עיתונות מדווחת:** על פי תפיסה זו על העיתונאי לצמצם תפקידו לדיווח אובייקטיבי ככל שניתן, תוך הצגת תמונה מאוזנת של המציאות והתפיסות הפוליטיות השונות, תוך שהוא משתדל להימנע מלבטא את עמדותיו.

☞ **עיתונות מעורבת:** על פי תפיסה זו על העיתונאי לבטא בגלוי את עמדותיו ולנסות לקדם אותן.

4 (ב) עיתונות כלל ציבורית או עיתונות סקטוריאלית

בקרוב העיתונאים קיימות שתי תפיסות עיקריות ביחס לאינטרס הציבורי שאותו הם מעוניינים לשרת: ☞ **עיתונות כלל ציבורית:** חלק מהעיתונאים סבורים שפעילותה של העיתונות צריכה לשרת את האינטרס הציבורי הכולל, על מרכיביו החברתיים השונים. עיתונאים המחזיקים בעמדה זו משתייכים בדרך כלל לקבוצת הרוב החברתית וממלאים את תפקידם בכלי התקשורת המרכזיים שתפוצתם רבה יחסית.

☞ **עיתונות סקטוריאלית:** חלק מהעיתונאים סבורים שפעילותה של העיתונות צריכה לשרת את האינטרסים של קבוצות חברתיות מוגדרות. עיתונאים המחזיקים בעמדה זו משתייכים בדרך כלל לקבוצות מיעוט (בישראל: חרדים, עולים או ערבים) וממלאים את תפקידם בכלי תקשורת סקטוריאליים שונים שתפוצתם קטנה יחסית.

5. תפקידי התקשורת במשטר הדמוקרטי

לתקשורת במדינה הדמוקרטית שני תפקידים מרכזיים, התורמים להתנהלות התקינה של המשטר: 1. **עיתונות חוקרת:** תפקידה של העיתונות לחקור דיווחים וחשדות, המגיעים מגורמים שונים, על מחדלים, מנהל בלתי תקין ומעשי שחיתות. החשיפה התקשורתית והעלאת ההתרחשויות על סדר היום הפוליטי מביאה לתיקון הליקויים והעולות. לעיתים קרה שהחשיפה התקשורתית הביאה

⁴ להרחבה על נושא זה ראה תת הפרק "מגבלות התקשורת" שבפרק זה.

לחקירות משטרתיות, העמדה לדין של אישי ציבור, העברת אישי ציבור מתפקידם, הקמת ועדות חקירה, שינוי חקיקה בפרלמנט ואף לחילופי משטר. פוליטיקאים רבים מודעים להשפעתה של החשיפה התקשורתית על מעמדם הציבורי ונוטים להגביל עצמם. תפקיד זה של התקשורת זיכה אותה בכינוי "כלב השמירה של הדמוקרטיה".

2. **מסירת מידע המסייע לאזרחים לגבש את עמדתם הפוליטית:** התקשורת היא מקור המידע העיקרי של רוב האזרחים על ההתפתחויות בסוגיות הביטחוניות, הכלכליות, החברתיות ובשאר ענייני המדינה. מידע זה מאפשר לאזרחים לגבש השקפת עולם פוליטית, שהיא תנאי הכרחי להשתתפות פוליטית פעילה.

6. התקשורת משמשת כלי תעמולה בזמני בחירות

בזמני בחירות מתעצם תפקידה של התקשורת כנותנת במה להבעת עמדות שונות. המפלגות והמתמודדים השונים פונים באמצעות התקשורת לקהל האזרחים כדי לשכנע אותם לתמוך בהם בבחירות הקרבות. להלן נראה כיצד נעזרים המתמודדים בבחירות בכלי התקשורת השונים, ונתייחס למידת השפעתה של התקשורת על תוצאות הבחירות:

6 (א) סוגי המסרים התעמולתיים המועברים באמצעות התקשורת

במהלך מערכת הבחירות נעזרים המפלגות והמתמודדים בכלי התקשורת כדי להעביר לציבור הבוחרים שני סוגים של מסרים:

☞ **מסרים אידיאולוגיים:** המפלגות והמתמודדים מציגים את מצעם, הכולל את תפיסתם האידיאולוגית ואת הבטחותיהם לעתיד.

☞ **מסרים תדמיתיים:** המתמודדים בבחירות נעזרים בתקשורת כדי ליצור או לחזק דימויים שונים (למשל: כאנשי משפחה או כבעלי אישיות נחושה), העשויים להגביר את התמיכה בהם בקרב ציבור הבוחרים שאליו הם פונים.

☞ **התקפה על יריבים פוליטיים:** המפלגות והמתמודדים מציגים את הישגיהם בעבר ואת כשלי המפלגות והמתמודדים היריבים.

6 (ב) ההבדלים שבין העברת מסרי התעמולה בעיתונות הכתובה ובתקשורת האלקטרונית

כדי להעביר את המסרים התעמולתיים בצורה המשכנעת ביותר לציבור המצביעים נעזרים המפלגות והמתמודדים במומחים שונים ובהם: יועצי תקשורת, יועצי תדמית, כותבי נאומים, משרדי פרסום, מנסחי סיסמאות, מוסיקאים ועוד. מומחים אלה עוסקים בתכנון הקו התעמולתי ובהתאמתו לכלי התקשורת השונים:

☞ **תעמולת בחירות בעיתונות הכתובה:** העיתונות הכתובה מאפשרת למפלגות ולמועמדים להביע את עמדותיהם באמצעות טקסטים ארוכים, עובדה המאפשרת את קיומו של דיון מעמיק. בשל כך, מרבית מומחי התעמולה להיעזר בעיתונות הכתובה לפרסום מפורט של המצע האידיאולוגי.

☞ **תעמולת בחירות ברדיו ובטלוויזיה:** כלי התקשורת האלקטרוניים מטילים על המשתמשים בהם אילוץ זמן. לכן, הפרסום באמצעים אלה חייב להיעשות במהירות ולהיות קליטים, דבר שאינו מאפשר דיון מעמיק. בשל כך, מרבית מומחי התעמולה להיעזר בכלי התקשורת האלקטרוניים כדי להעביר מסרים תדמיתיים באמצעות ג'ינגלים (זמרירים) וסיסמאות קליטות, ובטלוויזיה גם באמצעות תמונות. לפיכך, רמת הדיון בכלי התקשורת האלקטרוניים נוטה להיות קצבית וקליטה יותר, ולפיכך רמת הדיון בה הופכת להיות שטחית יותר.

השימוש בכלי התקשורת ההמוניים ובמומחי הפרסום השונים יקר ודורש משאבים כלכליים גדולים שאינם מצויים בידי מתמודדים חדשים ומפלגות הקטנות. לכן, נוטים מתמודדים ומפלגות חדשות להפחית את השימוש באמצעי התקשורת ההמוניים ומרבים להשתמש באמצעי תקשורת שהם אישיים יותר, למשל: שליחת מכתבים, יצירת קשר טלפוני, שליחת קלטות וידאו או סרטי D.V.D, דוא"ל ופרסום באתרי אינטרנט מיוחדים שהוקמו לצורך כך.

6 (ג) מידת יעילותה של תעמולת הבחירות

קיימת מחלוקת בין אנשים שונים, בהם פוליטיקאים, מומחי תקשורת ומומחי מדע המדינה, בשאלת מידת השפעת תעמולת הבחירות על תוצאות הבחירות. להלן שתי התפיסות העיקריות הקיימות בסוגיה זו:

☞ **התעמולה משפיעה על תוצאות הבחירות במידה נמוכה:** להצדקת עמדה זו מובאים מספר טיעונים:

✓ **ההכרעה בבחירות היא אידיאולוגית בעיקרה:** רובם המכריע של הבוחרים קובעים את החלטתם לפני מערכת הבחירות, בהתאם לתפיסת עולמם ו/או השתייכותם הסקטוריאלית, ולכן נוטים לחזור על דפוסי הצבעתם מהבחירות הקודמות.

✓ **התעמולה מחזקת תפיסות קיימות:** רובם המכריע של צרכני תעמולת התקשורת הם בעלי העמדות הפוליטיות המוצקות. צרכנים אלה נוטים בעיקר לצפות בתעמולה של המפלגה או המתמודד הקרובים לליבם ולתפיסת עולמם, ונוטים לחזק את עמדתם הקיימת.

☞ **התעמולה משפיעה על תוצאות הבחירות במידה רבה:** לא כל המצביעים החליטו באיזה מועמד או מפלגה לתמוך - מצביעים אלה נקראים "קולות צפים". תעמולת הבחירות עשויה להשפיע על החלטתם של הקולות הצפים, ובכך להביא להכרעה בבחירות לכאן או לכאן. השפעת הקולות הצפים גוברת במיוחד כאשר שני הגושים המתמודדים העיקריים נהנים משיעורי תמיכה דומים.

7. עוצמתה של התקשורת

לעיתים קרובות נשמעות טענות כלפי התקשורת על שאינה מבצעת כראוי את תפקידה. אחת הטענות הרווחות ביותר, המופנות כלפי התקשורת, היא כי הדיווח התקשורתי אינו מתבצע בצורה אובייקטיבית ואינו משקף כראוי את מגוון העמדות הפוליטיות הקיימות בציבור⁵. טענות אלה מראות על עוצמתה הרבה של התקשורת. העוצמה התקשורתית נובעת משילוב בין שני גורמים:

1. **קביעת סדר היום הציבורי והפוליטי:** סדר היום הציבורי והפוליטי נקבע, במידה רבה, על ידי התקשורת. התקשורת היא הקובעת אילו נושאים יובלטו בדיווחים המועברים על ידה, אילו נושאים יידחקו לשוליים ואילו נושאים לא יסוקרו כלל. החלטות אילו, המתקבלות על ידי התקשורת, משפיעות לא רק על הנושאים הנידונים בציבור, אלא גם על הפעילות הפוליטית: לעיתים קרובות קורה שפוליטיקאים שונים, המעוניינים שהסיקור התקשורתי יופנה כלפיהם, נוטים לעסוק בעניינים המונחים על סדר היום שנקבע על ידי התקשורת ולהזניח עשייה פוליטית בתחומים חשובים שהזנחו על ידי התקשורת.
2. **מאפייניה של תקשורת ההמונים⁶:** קהל היעד הגדול שאליו פונה התקשורת ואופייה החד כווני מעצימים את עוצמתה של התקשורת ושל העיתונאים העוסקים בה: התקשורת פונה לקהל רחב,

⁵ טענה מרכזית נוספת היא כי הדיווח החדשתי לוקה ברדידות. להרחבה על נושא זה ראה תת הפרק "מגבלות התקשורת" בפרק זה.

⁶ להרחבה על מאפיינים אלה ראה תת הפרק "מאפייניה של תקשורת המונים" בראשית פרק זה.

בעוד הקהל הרחב אינו יכול להגיב על המסרים המועברים באמצעות התקשורת באופן שיזכה לתהודה ציבורית הדומה לזו שממנה נהנית התקשורת. לכן, העיתונאים, הנהנים מנגישות רבה יותר לאמצעי התקשורת, יכולים לקדם בקלות רבה יותר עניינים הקרובים לליבם או להשקפת עולמם.

8. חולשותיה ומגבלותיה של התקשורת

למרות חשיבות התקשורת ותרומתה למימוש עקרונות הדמוקרטיה, טבועים בה מספר מאפיינים המונעים ממנה למלא את תפקידיה בצורה מיטבית:

8 (א) התקשורת מושפעת משיקולים שאינם אובייקטיביים

הדיווח התקשורתי אינו משקף בהכרח את החשיבות הציבורית והפוליטית של הנושאים המסוקרים, ולעיתים קרובות הם משקפים תפיסות עולם ואינטרסים של העוסקים בתחום:

☞ **שיקולים אידיאולוגיים:** הדיווחים המועברים לכלי התקשורת תלויים במידה רבה בתחומי העניין של העיתונאים, בתפיסת עולמם ובאינטרסים, הכלליים או הסקטוריאליים, שאותם הם מעוניינים לקדם.⁷

☞ **מגבלות עריכה:** סדר היום התקשורתי נקבע על ידי שיקול דעתם של עורכי העיתונים או מהדורות החדשות. העורכים קובעים את נפח הידיעות שיועברו (שטח פרסום בעיתונות הכתובה ומשך הכתבה בתקשורת האלקטרונית) ואת סדר הופעתם.

☞ **שיקולים כלכליים:** חלק ניכר מהכנסותיהם של כלי התקשורת הפרטיים-מסחריים נובע מפרסומות של מוצרים ושירותים מסחריים. עובדה זו יוצרת תלות של בעלי אמצעי התקשורת המסחריים בגופים המפרסמים. קיים חשש כי המפרסמים ינסו לנצל תלות זו כדי להשפיע על אמצעי התקשורת לצמצם, או אף להימנע לחלוטין, מפרסום של ידיעות העלולות לפגוע בהם מבחינה כלכלית.

8 (ב) התקשורת יוצרת מציאות

כפי שראינו קודם לכן, מטרתה של התקשורת היא לשקף לקהל הרחב את המציאות ולסייע לו בהבניית תפיסת עולמו הכללית והפוליטית.⁸ אולם, לעיתים קורה שפעילות התקשורת אינה מתמצה בשיקוף המציאות, אלא שהיא מעורבת ביצירתה מעצם נוכחותה. דבר זה בא לידי ביטוי בהפגנות, אשר, לעיתים, מידרדרות לאלימות מיד עם הופעת כלי התקשורת. אלימות זו נועדה להפוך את ההפגנה ל"מעניינת", ובכך להבטיח שהתקשורת תדווח על קיומה.

8 (ג) התקשורת נוטה לדווח על המציאות באופן שטחי

ענף התקשורת פועל בתנאי תחרות. העיתונים הכתובים, רשתות הרדיו, ערוצי הטלוויזיה ואתרי האינטרנט החדשניים נאבקים ביניהם על תשומת ליבם של צרכני התקשורת. בשל כך, כל אחד מכלי התקשורת מתאמץ להתבלט ולחפש אחר "סקופים" בלעדיים ומסעירים. עובדה זו גרמת לדיווח החדשותי להפוך לקצר, קליט ושטחי. אמצעי התקשורת מבליטים חדשות מעניינות, למרות שאלה אינן משקפות תופעות שהן בעלות משמעות חברתית רחבה. בתוך כך התקשורת מבליטה עמדות קיצוניות ופרובוקטיביות ומצמצמת את היקפן של הכתבות ותחקירי העומק, הנתפסים כמשעממים וכבלתי פופולאריים.

⁷ להרחבה על נושא זה ראה תת הפרק " תפיסות שונות של עיתונאים ביחס לתפקיד התקשורת " שבפרק זה.
⁸ להרחבה על נושא זה ראה תת הפרק " תפקידי התקשורת במשטר הדמוקרטי " שבפרק זה.

מצב דברים זה עלול למנוע מהתקשורת לממש את ייעודה במסירת מידע המסייע לאזרחים לגבש את עמדתם הפוליטית⁹, ואף עלול לגרום להבנייתה של תמונת עולם בלתי מאוזנת ואשר אינה משקפת כראוי את המציאות.

9. תרומת התקשורת לתפקודו התקין של המשטר הדמוקרטי¹⁰

התקשורת היא כלי מרכזי המאפשר את מימושה של חירות הביטוי במדינות הדמוקרטיות. מתוקף כך התקשורת תורמת לתפקודו התקין של המשטר הדמוקרטי בכמה היבטים שונים:

☞ **יצירת דיון ציבורי הנחוץ לצורך גילוי האמת:** יכולתם של האזרחים לבטא את דעותיהם בחופשיות, מגדילה את הסיכוי שיתפתח דיון מעמיק שבו יועלו רעיונות חדשים וייבחנו באופן רצינאלי. דיון רצינאלי עשוי לסייע לגילוי האמת.

☞ **שמירה על היציבות החברתית על ידי מתן ביטוי למתחים:** בכל חברה, ובעיקר בחברות שסועות שבהן האוכלוסייה נחלקת לקבוצות חברתיות שונות, קיימת סכנה כי קבוצות שונות יחשו ניכור כלפי המשטר¹¹. פעילות התקשורת מפחיתה סכנה זאת מפני שהיא מאפשרת לפרוק מתחים ("לשחרר קיטור") ומפני שהיא מניחה את המתחים החברתיים על סדר היום הציבורי ומעודדת התמודדות עמם.

☞ **מסירת מידע המאפשר את קיומו של הליך הבחירות:** פעילות התקשורת מקלה על הציבור את השגת המידע על פעולות השלטון. באמצעות מידע זה הציבור מפתח עמדה פוליטית ומחליט אם לתמוך בשלטון בבחירות הקרבות או להחליפו.

☞ **הגבלת השלטון על ידי חשיפתו לביקורת:** פעילות התקשורת מאפשרת השמעת ביקורת נגד השלטון, ודבר זה עשוי לגרום לשלטון להגביל את עצמו, גם מעבר לזמני בחירות.

☞ **מימוש עקרון "שלטון העם" על ידי העברת העמדות המצויות בציבור:** הגבלת השלטון וקיומן החופשי של הבחירות מממשות בפועל את עקרון שלטון העם: השלטון נמנע מביצוע פעולות העוללות לעורר התנגדות ציבורית ומשתדל לנהוג בדרך שתהיה מקובלת על רוב הציבור.

☞ **מימוש הערכים המונחים בבסיס הרעיון הדמוקרטי**¹²: הדמוקרטיה רואה באדם ערך יסודי ומרכזי. המשטר הדמוקרטי נועד לשרת את האדם ולאפשר לו להגיע למימוש עצמי. ביטוי דעות ומחשבות באמצעות התקשורת הוא אחד הדרכים שבעזרתן יכול האדם לממש עצמו.

10. המגבלות המוטלות על התקשורת

למרות החשיבות הרבה של הפעילות התקשורתית, ככלי מרכזי למימוש חופש הביטוי, ולמרות תרומתה של התקשורת לתפקוד התקין של המשטר הדמוקרטי, לעיתים עולה הצורך להגביל את הפעילות התקשורתית. מגבלות אלה מוטלות על העיתונות על ידי שני גורמים עיקריים:

☞ **מגבלות המוטלות על ידי רשויות המדינה**¹³: ניתן לחלק את המגבלות המוטלות על ידי המדינה לשני סוגים:

⁹ להרחבה על נושא זה ראה תת הפרק "תפקידי התקשורת במשטר הדמוקרטי" שבפרק זה.

¹⁰ נושא זה נדון גם בפרק "הזכות לחירות הביטוי".

¹¹ להרחבה על נושא זה ראה הפרק "החברה הישראלית: חברה רבת שסעים", בתוך תת הפרק "מהו שסע חברתי?".

¹² להרחבה על נושא זה ראה הפרק "הרעיון הדמוקרטי".

¹³ נושא זה נדון גם בפרק "הזכות לחירות הביטוי".

✓ **מגבלות שנועדו להגן על זכויות אדם:** המדינות הדמוקרטיות נוהגות להטיל מגבלות שונות על התקשורת במטרה להגן על זכויות אדם אחרות: המדינות הדמוקרטיות אינן מתירות פרסום העלול לפגוע בזכות הפרטיות, הנפגעת על ידי פרסום מידע על אדם המעוניין לשמור על אלמוניותו, או פרסום העלול לפגוע בזכות לשם טוב, הנפגעת על ידי הוצאת דיבה באמצעות פרסום מידע שקרי.

✓ **מגבלות שנועדו להגן על צרכי בטחון המדינה ושלומו הציבור:** המדינות הדמוקרטיות נוהגות להטיל מגבלות שונות על התקשורת במטרה להגן על בטחון המדינה ושלומו הציבור: המדינות הדמוקרטיות אינן מתירות פרסום עניינים סודיים הנוגעים לכמות כלי הנשק שבידי כוחות הביטחון, למצב התחזוקה של נשק זה, למקורות מידע, לתכניות הגנה לשעת חירום ועוד. מגבלות אלה מוטלות בשל החשש שחשיפת מידע מסוג זה בתקשורת יביא לידיעת האויב נתונים שיש בהם כדי לגרום סיכון ברור וממשי לחיי האזרחים.

מגבלות אלה נקבעות באמצעות חקיקה וזכות להגנת המערכת המשפטית.

Ⓢ **מגבלות שהתקשורת מטילה על עצמה:** אמצעי התקשורת נוהגים להטיל על עצמם מגבלות שונות, גם בהיעדר איפה ברורה מצד המדינה. התקשורת מטילה על עצמה מגבלות אלה מתוך הבנת הסכנה שבפרסום בלתי מבוקר, מתוך הזדהות עם הערכים הבסיסיים של הדמוקרטיה ומתוך הבנת נחיצות השמירה על סודיות למען ביטחון המדינה ושלומו הציבור. בנוסף לכל זאת, לעיתים קורה שהתקשורת נאלצת להתמודד עם דרישות של גופים פרטיים להימנע מפרסום מידע העלול לגרום לגופים אלה לנזק כלכלי. התקשורת מתקשה להתעלם מדרישות אלה היות והיא תלויה כלכלית בכספים שגופים אלה משלמים לה לצורך מימון פרסומות מסחריות¹⁴.

שאלות לתרגול¹⁵

1. הבא שניים ממאפייניה של תקשורת ההמונים ותאר אחד מדרכי פעילותה.
2. מהם מקורות המידע שעליהם מתבססת התקשורת?
3. הבא שתי גישות שונות של העיתונאים בנוגע לדרך בה הם תופשים את תפקידם. כיצד הבדלי גישה אלה משפיעים על הדרך בה הם ממלאים את תפקידם?
4. מהם תפקידיה של התקשורת במשטר דמוקרטי? תאר דרך אחת שבאמצעותה מממשת התקשורת אחד מהתפקידים שתיארת.
5. מהם תפקידיה של התקשורת בזמני בחירות?
6. איזה מאמצי התקשורת ההמוניים יעיל יותר בהעברת המצע המפלגתי של המפלגות המתמודדות בבחירות? נמק.
7. אילו סוגי מסרים מועברים בתקשורת בזמני בחירות? כיצד מועברים מסרים אלה באמצעי התקשורת השונים?

¹⁴ נושא זה נדון גם בתת הפרק "חולשותיה של התקשורת" שבפרק זה.

¹⁵ לפני שתיגש לענות על השאלות, ודא שאתה מכיר את מילות השאלה ואת משמעותן. להרחבה בנושא זה קרא את ההנחיות "כיצד עונים על שאלות במבחן" שבהקדמה לספר.

8. הסבר את ההבדלים שבין אופי המסרים המועברים בזמני בחירות בתקשורת האלקטרונית ובעיתונות הכתובה.
9. הבא שתי גישות ביחס למידת יעילותה של התקשורת בזמני בחירות.
10. באיזו מידה מצליחה התקשורת לספק לציבור המצביעים מידע רלוונטי בזמני הבחירות?
11. יש הטוענים כי התקשורת נהנית מעוצמה רבה מדי במשטר דמוקרטי. הבא שני נימוקים לטיעון זה.
12. מהם מגבלותיה של תקשורת ההמונים?
13. באילו מקרים התקשורת מנועה מלמלא את תפקידה?
14. באילו מקרים עולה הצורך להגביל את פעילותה של התקשורת במשטר דמוקרטי?
15. כיצד מממשת פעילותה של התקשורת שניים מעקרונות הדמוקרטיה?¹⁶
16. הסבר את חשיבותו של עקרון חופש הביטוי, והסבר כיצד הוא בא לידי ביטוי בפעילותה של התקשורת.¹⁷

---

¹⁶ שאלה משלבת.

¹⁷ שאלה משלבת.